

HISTRIA. CERCETĂRI RECENTE ÎN CARTIERUL *DOMUS*

OCTAVIAN BOUNEGRU și VIRGIL LUNGU

Cercetările arheologice din anii 1990–2003 din zona edificiilor private din sud-estul cetății **Histria**, datate în epoca **romano-bizantină**, au pus în evidență o remarcabilă unitate structurală și funcțională a acestui ansamblu urbanistic. Argumente topografice, arheologice și istorice au permis confirmarea ipotezei potrivit căreia acest complex, situat de altfel în imediata apropiere a **bazilicii episcopale** a orașului, va fi avut rolul de reședință episcopală – **episkopion** – în secolul al VI-lea p.Chr.

În topografia Histriei romane târzii (secolele IV–VI p.Chr.) zona de sud-est a cetății, în care se găsește cartierul de *villae* romano-bizantine – numit convențional sectorul „Domus” – oferă cea mai coerentă imagine a urbanismului orașului în ultimile sale secole de existență. Relevanța descoperirilor, dar și maniera sistematică de executare a cercetărilor arheologice din acest sector, care au depășit, deja, 50 de ani, conferă întregului complex de edificii laice și religioase o importanță cu totul aparte nu numai în configurația urbanistică a vechii colonii milesiene, dar și în contextul mai larg al structurilor urbane vest-pontice.

Cartierul de edificii de tip *villa* din partea de sud-est a cetății Histria, cunoscut în primele indicative arheologice sub numele de „Casa romană târzie”, iar apoi sub cel de „Sectorul Central”, a fost numit, după reluarea cercetărilor în anul 1990, „Sectorul Domus”, intrând sub această denumire în nomenclatorul topografic al Histriei romane târzii (fig. 1). Este vorba de un complex de edificii de locuit dispuse în unghiurile unei intersecții importante pentru acest sector al cetății: strada β , care constituia o arteră principală a orașului pe direcția est-vest și strada α , cu prelungirea ei α' , având o orientare nord-sud. Cele patru vile aflate în acest spațiu au fost numerotate, începând cu colțul de nord-vest al intersecției cu următoarele sigle: **D 1**, **D 2**, **D 3** și **D 4**. Din cele patru clădiri, primele trei au fost cercetate începând cu anii 1950–1951 și până către sfârșitul deceniului următor, în timp ce D 4 a făcut obiectul unei cercetări sistematice, cu unele întreruperi, în perioada 1990–2003. Trebuie subliniat și faptul că descoperirile remarcabile făcute cu ocazia cercetărilor arheologice mai vechi, atât din punct de vedere planimetric, cât mai ales de ordin stratigrafic, au impus reluarea, în 1990, a întregii problematice a topografiei histriene târzii, cel puțin în zona de sud-est a cetății. Obiectivul noilor cercetări a fost, așadar, nu numai dezvelirea celei de-a patra vile din intersecția amintită, ci și stabilirea legăturilor cronologice, funcționale și urbanistice cu celelalte trei edificii din acest cartier (fig. 2).

Cele patru edificii au planuri diferite, dar se încadrează perfect în structura urbanistică a acestui cartier al orașului, în sensul formei (patrulatere) și, mai ales, al

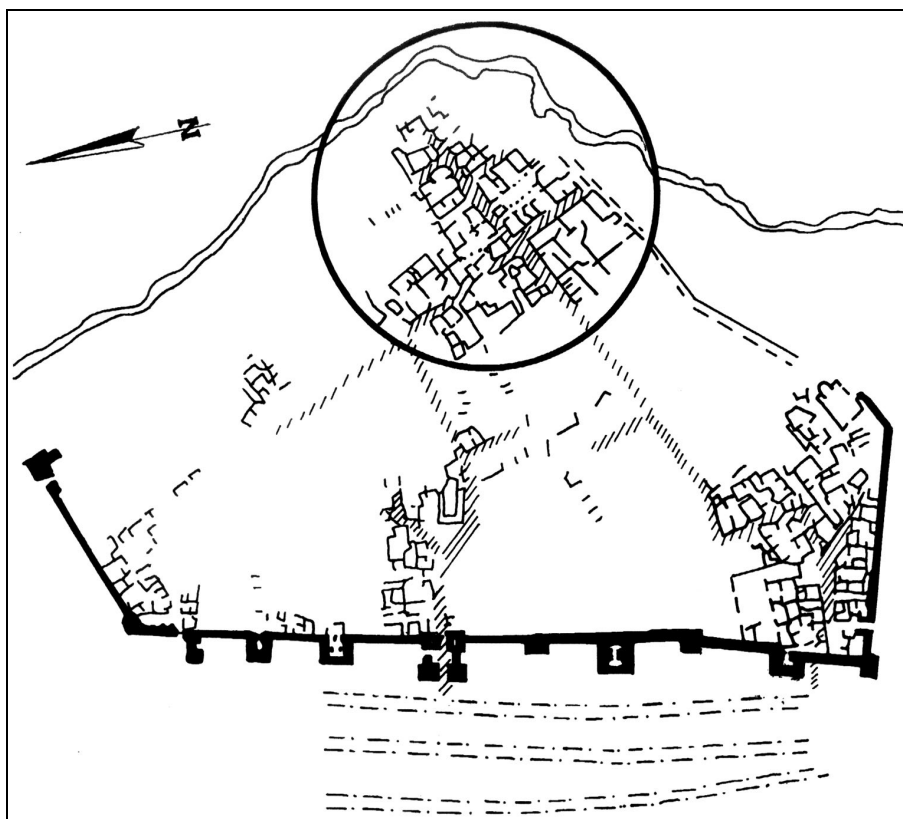

Fig. 1. Histria. Localizarea cartierului *Domus*.

suprafeței ocupate: clădirile acoperă suprafațe sensibil egale, cuprinse între 700 și 850 m². În privința organizării spațiale a acestor case, se poate vorbi de o tradiție foarte veche a edificiilor de locuit, începând chiar din epoca elenistică și continuând în epoca romană. Cu o singură excepție (**D 4**) casele din sectorul „Domus” de la Histria prezintă aceleași particularități. Este vorba de edificii spațioase, organizate în jurul unei curți interioare având, în general, două portice. Originea acestui plan trebuie căutată în zonele greco-orientale ale Imperiului roman. În acest sens, se poate observa o clară influență din Asia Mică și nordul Siriei în dispunerea planimetrică a caselor de la Histria¹, așa cum rezultă și din descrierea, de mai jos, a celor patru edificii.

Deosebit de relevant este și faptul că edificiile din sectorul „Domus” de la Histria atestă o remarcabilă continuitate tipologică, câtă vreme ele se datează în cursul secolului al VI-lea p.Chr., iar planul după care sunt construite coboară în timp cu multe secole. De altfel, așa cum se va arăta în continuare, în acest cartier al

¹ J. Ch. Balty, în J. Balty (éd.), *Apamée de Syrie. Aspects de l'architecture domestique d'Apamée*, Bruxelles, 1984, p. 471–495.

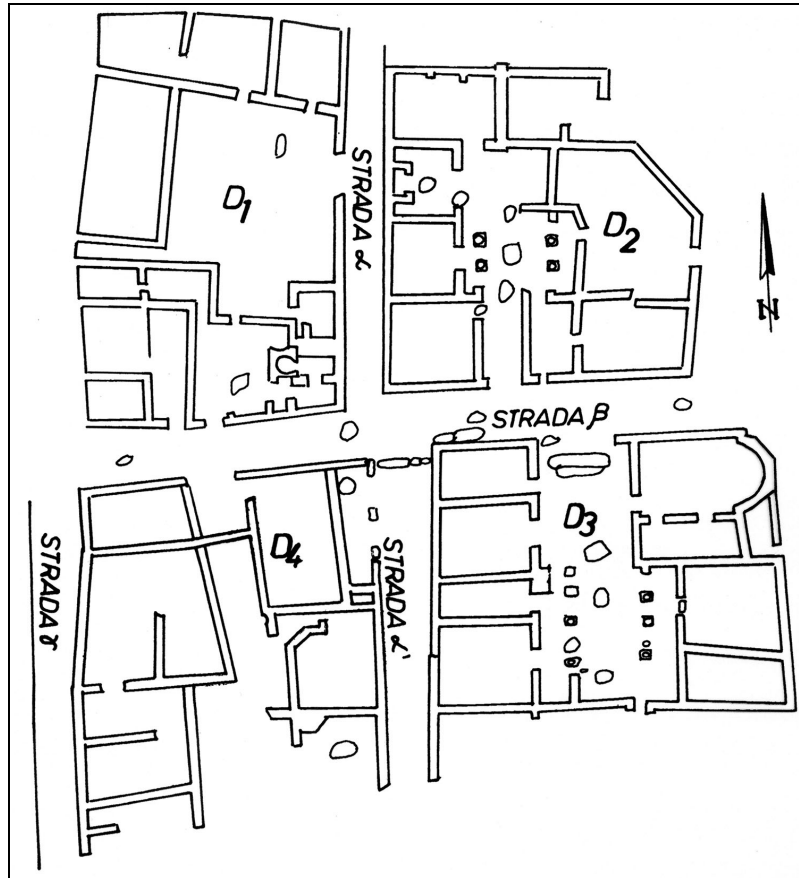

Fig. 2. Histria. Planul edificiilor din cartierul *Domus* (scara 1:400).

orașului, dar, foarte probabil, nu numai, este vorba de o remarcabilă continuitate a structurilor urbane, începând de la traseele străzilor și terminând cu organizarea spațială a *insulae*-lor urbane.

D1. Situată în unghiul de nord-vest format de străzile α și β , *domus* 1 este centrat pe o mare curte interioară (peristil) pavată cu dale de piatră. Urmele porticului sunt foarte puțin vizibile. Pe latura de vest sunt dispuse trei încăperi a căror suprafață descrește de la cea de nord spre cea de sud. Pe latura de sud se află o mare cameră și o instalație privată de baie, formată din două mici încăperi și un bazin cu plan semicircular. Este, de altfel, una din puținele instalații termale private de la Histria. *Domus* 1 are două intrări: una de mari dimensiuni, spre strada α , iar alta pe latura de sud, spre strada β , care era artera principală pe direcția est-vest. Este interesant de subliniat faptul că această ultimă intrare permitea accesul spre o cameră cu trei compartimente și care nu comunica cu restul edificiului. Un asemenea spațiu, structural legat de *domus* 1, dar funcțional deschis către spațiul public (strada β) ar putea fi identificat cu un mic atelier-prăvălie, destinat fabricării

și comercializării unor produse diverse. Desigur, este dificil de precizat, în stadiul actual al descoperirilor, natura acestor produse.

Totuși, contextul topografic în care se plasează *domus* 1 ar putea oferi unele indicii în acest sens. Încăperea cu trei compartimente situată în colțul de sud-vest al edificiului, care nu comunică cu acesta, ci doar cu strada β , se află ca și întreaga clădire la numai câțiva metri spre est, de marele edificiu din centrul orașului romano-bizantin, anume bazilica episcopală a Histriei. Poziția acestei încăperi compartimentate, cu ieșire la stradă, era deosebit de favorabilă activităților comerciale. Având în vedere amplasarea sa în imediata vecinătate a unui edificiu de cult de o asemenea importanță, nu este exclus ca micul atelier descris mai sus să fi fost specializat în fabricarea și vânzarea unor obiecte creștine (cruciulițe, amulete, mici recipiente pentru păstrarea unor uleiuri sfinte – *philakteria*). Aceste obiecte sfințite erau destinate, așa cum se întâmplă în toată lumea creștină din această epocă (secolul al VI-lea p. Chr.), atât creștinilor din oraș, cât și pelerinilor care vizitau o biserică atât de importantă cum era biserica episcopală a Histriei. Exemplele referitoare la amplasarea unor mici ateliere-prăvălii (*ergasteria*), specializate în confecționarea unor obiecte cu semnificații creștine, în imediata apropiere a bisericilor și a altor lăcașuri de cult din Antichitatea târzie sunt numeroase².

Configurația planimetrică a clădirii *domus* 1, ca și existența unei curți interioare de mari dimensiuni indică, după toate probabilitățile, o anume funcționalitate a edificiului. Întrucât latura vestică a acestei clădiri este despărțită de biserica episcopală doar de o stradelă având o lățime de numai 1,20–1,30 m, alături de cei mai mulți istorici și arheologi care au lucrat la Histria presupunem că edificiul prezentat mai sus ar fi putut fi destinat adăpostirii pelerinilor creștini care vizitau Histria în epoca amintită.

D 2. Situat în unghiul de nord-est al străzilor α și β , *domus* 2 este un edificiu reprezentativ al cartierului romano-bizantin de la Histria. Clădirea, având o suprafață de aproximativ 650 m², este compusă din opt încăperi dreptunghiulare grupate în jurul unui *atrium* cu un portic, dalat cu plăci mari de calcar. Din portic s-au mai păstrat două coloane. Intrarea principală era dinspre strada β , iar în partea de est, spre o mică stradelă, se deschidea o altă ușă care permitea accesul într-o încăpere de mari dimensiuni. Pe lângă două camere de dormit sau de repaos (*cubicula*), pe latura de vest a fost identificată o bucătărie (*culina*). Tot în acest compartiment al edificiului pare să se fi aflat și o *latrina*. În colțul de nord-vest al curții interioare a fost descoperită o platformă de piatră cu trei trepte, ceea ce indică accesul spre un compartiment etajat al clădirii. Se presupune că etajul ocupa toată latura de vest și toată latura de sud a casei. Este foarte posibil ca etajul de pe latura de vest avea aceeași compartimentare ca și parterul. Existența unui etaj al acestei

² Amintim în acest sens doar atelierul unui anume Marcellinus situat în apropierea unui important sanctuar creștin de la Antiochia, specializat în producerea unor obiecte creștine destinate pelerinilor (G. Downey, *Ancient Antiochia*, Princeton, 1963, fig. 60 s).

clădiri este confirmată și de descoperirea, în cursul săpăturilor arheologice, a unor numeroase resturi de bârne de lemn carbonizat și de cuie și scoabe de fixare.

D 3. Peste drum de strada β , spre sud, se află *domus* 3, cea mai mare și mai importantă clădire din acest cartier. Edificul are o suprafață de aproximativ 850 m². O intrare monumentală, dispune strada β , permitea accesul într-un mare *atrium* sau, mai degrabă, un peristil, cu un dublu portic. În topografia șantierului, *Domus* 3 mai poartă și numele de „edificiu cu bazilică” din motive descrise mai jos. Planul clădirii este organizat în jurul unei curți interioare cu vestibul și cuprinde 12 camere. Peristilul este compus din două portice aliniate pe axa nord – sud. Compartimentul de vest al clădirii este compus din 6 încăperi dreptunghiulare, patru având accesul către *atrium* și două către compartimentul de sud. Descoperirea, în două din aceste încăperi, a unor chiupuri aflate *in situ* indică existența unor depozite și a unor încăperi pentru activități gospodărești. S-a identificat pe această latură și o *culina*. Pe latura de vest se găsește o ușă spre strada α' , fapt ce prezintă o mare importanță pentru planimetria edificiului. O altă ieșire se găsea și pe latura de sud, în direcția zidului de apărare al cetății, care se găsea în imediata apropiere.

Elementul definitoriu al acestui edificiu este o capelă cu absidă, aflată în colțul de nord-est al clădirii. Această încăpere avea două compartimente, unul pe latura de sud, mai îngust și având două intrări în sala principală, și camera principală (având dimensiunile de 7,45 × 6 m) care are o absidă pentagonală spre est. Tehnica de construcție a acestei capele este îngrijită, folosindu-se blochete de calcar și cărămizi legate cu mortar (*opus signinum*). Spațiul interior al absidei (*presbyterium*) era mai ridicat cu aproximativ 25 cm față de nivelul naosului. Printre piesele descoperite aici trebuie amintite câteva fragmente de la o placă de marmură care constituia masa altarului capelei (*mensa sacra*). Placa de altar avea forma unui *sigma lunar* și era decorată pe laturi cu 9 și respectiv 6 lobi³. O paralelă foarte apropiată a capelei din acest edificiu poate fi amintită la Xanthos, în Lycia. Este vorba de o clădire de mari dimensiuni, cu sală cu absidă, având un perete la stradă, considerată drept reședință episcopală⁴.

Structura internă a edificiului prezentat, ca și descoperirile excepționale din acest sector, demonstrează caracterul particular al clădirii. Aceste descoperiri confirmă presupunerea că *domus* 3 aparținea unui personaj important al orașului, din epoca de înflorire a împăratului Iustinian, și care nu putea fi decât episcopul Histriei. Așadar, toate indiciile și descoperirile din acest edificiu arată că era vorba de reședința episcopului cetății, care dispunea, printre altele, și de o capelă⁵. Potrivit unei opinii recente⁶, planimetria complexă a acestui edificiu ar indica o

³ Em. Popescu, *Christianitas daco-romana. Florilegium studiorum*, București, 1994, p. 320–325, fig. 11/b.

⁴ A.-M. Manière-Leveque, *Anatolia Antiqua* 10, 2002, p. 235–237, fig. 3.

⁵ M. Sâmpetru, *Orașe și cetăți romane târzii la Dunărea de Jos*, București, 1994, p. 62.

⁶ Popescu, *op. cit.*, p. 322.

dublă funcționalitate: reședință episcopală și mănăstire, ipoteză care trebuie luată în seamă și coroborată cu alte observații arheologice și planimetrice mai recente.

D 4. Cel de-al patrulea edificiu din acest cartier a fost cercetat în perioada 1990–2003. Este vorba de o *insula* aflată între străzile α' (la est), β (la nord), γ (la vest), și zidul de apărare al orașului pe latura de sud. Edificiul este compus din două compartimente (de est și de vest) care nu comunicau între ele, dispuse pe axa nord-sud, acoperind o suprafață de aproximativ 800 m². Intrarea principală se afla pe latura de nord, o poartă de mari dimensiuni care permitea accesul în compartimentul de vest. Compartimentul de est comunica numai cu strada α' , iar compartimentul de vest comunica, în afară de strada β , prin trei uși cu strada γ .

Latura de est a edificiului este compusă dintr-o serie de trei încăperi, alinate de-a lungul stradelei α' pe axa nord-sud. Prima dintre ele, situată în colțul de nord-est, era deschisă către stradela respectivă printr-o scurtă colonadă și adăpostea, printre altele, un puț cu o mică platformă de plăci de șist și cărămizi pe latura nordică. Observațiile arheologice arată clar că era vorba de un mic spațiu administrativ-gospodăresc deschis către stradela α' , căruia, probabil la mijlocul secolului al VI-lea p.Chr., i s-a închis accesul spre strada principală β printr-o poartă al cărei prag de calcar este încă vizibil. Această închidere a stradelei α' , pe tot parcursul ei de aproximativ 40 m, de la strada β până la zidul de incintă al cetății, transforma acest spațiu public într-un spațiu cu folosință privată. Practic, stradela α' , către care se aflau porți de acces atât dinspre **D 3**, cât și dinspre **D 4**, se transformă într-o lungă curte interioară a celor două edificii care, în acest fel, devin complementare din punct de vedere funcțional.

În partea de sud a edificiului a fost identificată o platformă de piatră care susținea o scară direcționată către un etaj, a cărui întindere nu o putem aprecia deocamdată. Într-una din încăperile din partea nordică a vilei a fost descoperit *in situ* un recipient de mari dimensiuni (*dolium*) aflat într-o stare bună de conservare. Tot aici s-a găsit o amforă care mai păstra urme de resturi vegetale (semințe) care s-au dovedit a fi semințe de coriandru⁷. Există, așadar, câteva indicii pentru a socoti această încăpere a clădirii drept un spațiu de depozitare a unor produse alimentare.

Compartimentul de vest al edificiului *domus* 4, ceva mai spațios decât cel de est, era format din trei încăperi, prima – cea din partea de nord – având o poartă de mari dimensiuni spre strada β . Urmează, spre sud, o încăpere de mari dimensiuni (8,50 × 7 m) care pare a fi o curte cu peretele vestic aliniat la strada γ . În sfârșit, și mai spre sud, aproape de zidul de apărare al orașului, se mai află o încăpere compartimentată. Este important de menționat faptul că fiecare din acest trei încăperi, aflate pe axa nord-sud a compartimentului de vest, aveau câte o ușă spre strada γ și că toate aceste trei uși au fost blocate în cea de-a jumătate a secolului al VI-lea p.Chr. Această situație, identificată arheologic, indică un anumit pericol care amenința cetatea în această perioadă și care a impus blocarea intrărilor spre strada γ .

⁷ F. Monah, D. Monah, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations*, Bucharest, 1997, p. 624.

Observațiile arheologice par să confirme faptul că **D 4** avea o funcționalitate precisă: spațiu de depozitare și spațiu rezervat unor activități administrative. Pe latura de sud, însă, unde foarte probabil exista și un etaj, trebuie să fi fost și spații de locuit.

Planimetria edificiilor din cartierul „Domus” trebuie analizată în contextul mai larg al urbanismului romano-bizantin⁸. Tipologia edificiilor private cu curte interioară și cu peristil de la Histria, tipologie care face parte din curentul urbanistic general din Antichitatea târzie, a suferit unele modificări ale căror explicații trebuie căutate în transformările structurale din epoca romano-bizantină. Astfel, este cunoscut faptul că edificiul privat roman preia elementele principale de la casa greacă și elenistică. În ceea ce privește elementul central (*atrium* roman și peristilul grec) se observă un fenomen interesant: treptat, *atrium*-ul dispare și este înlocuit de peristil, pentru că funcția primului element, aceea de a colecta apa pluvială, dispare treptat datorită generalizării aducțiunilor de apă prin apeducte⁹. Cisternele dintr-un oraș nu mai erau, așadar, aprovizionate prin sistemul *compluvium-impluvium*, ci prin conducte. Din acest motiv, dispare treptat *atrium*-ul, care se transformă într-un peristil ce păstrează doar ca element decorativ funcția de colectare a apei pluviale. De fapt, peristilul era prevăzut uneori cu un mic bazin central cu apă care asigura răcoarea casei. Contrar peristilului grec, rezervat vieții private, peristilul care înlocuiește *atrium*-ul roman era destinat vizitatorilor: în jurul lui erau dispuse încăperile casei, din care cea mai importantă era sala de mese sau de banchete (*triclinium*). De cele mai multe ori *domus* avea și un etaj, acoperind un sector al parterului casei¹⁰. Trebuie remarcat faptul că toate aceste elemente se regăsesc în **D 2** și în **D 3**.

În general, o *domus* se încadra în suprafața unei întregi *insula*, ceea ce deosebea fundamental acest tip de locuință individuală, de mari dimensiuni, de locuințele obișnuite, care încăpeau mai multe într-o *insula*. De altfel, se știe că, în epoca romană, proporția¹¹ dintre *insulae* care cuprindeau mai multe locuințe mai modeste și *domus* era de 25 la 1. Edificiile de la Histria formează, fiecare în parte, câte o *insula*.

Organizarea spațială a edificiilor din cartierul „Domus” reflectă ultima etapă a urbanismului de tip clasic, greco-roman, de fapt etapa de trecere de la Antichitatea târzie la Evul Mediu timpuriu. În această perioadă, factori externi, între care cel mai important era nesiguranța acută din provinciile de graniță, cum era și Scythia Minor, dar și factori interni, cum ar fi pauperizarea societății în ansamblu, au determinat profunde modificări în plan urbanistic. Așa se face că, treptat, structurile urbane private de tipul *domus* tind să devină aproape independente

⁸ I. Baldini Lippolis, *La domus tardoantica. Forme e rappresentazioni dello spazio domestico nelle città del Mediterraneo*, Bologna, 2001, p. 107–115.

⁹ Vezi, de pildă, conducta din stradela α' (O. Bounegru, *Pontica* 33, 2002, p. 401, fig. 5).

¹⁰ R. Hanoune, în J. Balty (éd.), *op. cit.*, p. 431–456.

¹¹ A. Pelletier, *L'urbanisme romain sous l'Empire*, Paris, 1982, p. 143–155.

sau, așa cum arăta scriitorul roman Olympiodorus – vorbind despre Roma – „fiecare casă arăta ca un oraș separat”¹². Potrivit unor cercetări recente privind modificările urbanistice din perioada romano-bizantină, la jumătatea secolului al VI-lea p.Chr. se constată dispariția treptată a casei cu peristil atât în Occident, cât și în Orient¹³. Edificiile cu peristil din cartierul „Domus” datate în prima jumătate a secolului al VI-lea p.Chr., dar funcționând până spre sfârșitul secolului respectiv sau, eventual, începutul secolului următor, se încadrau, așadar, în ultima perioadă de construcție a unor clădiri de tip greco-roman din Imperiu.

Un capitol important al cercetărilor din acest cartier îl reprezintă și observațiile arheologice (stratigrafice) privind vechimea rețelei stradale din această zonă a orașului. Au fost efectuate mai multe sondaje stratigrafice în strada β (între **D 2** și **D 3**) și în stradela α' (între **D 3** și **D 4**), iar rezultatele au fost deosebit de relevante¹⁴. Astfel, în strada β a fost identificată canalizarea principală din partea sudică a orașului, acoperită de un dalaj de calcar care constituia nivelul străzii. Aceste plăci acopereau întreaga lățime a străzii, adică aproximativ 4 m. Placa mediană acoperea complet canalizarea propriu-zisă, compusă tot din plăci de calcar și dispuse astfel: două plăci având 0,75 m înălțime și 0,20 m grosime erau așezate vertical direct pe placa orizontală care constituia fundul canalizării. Interiorul canalizării avea dimensiunile de 70 cm înălțime și 65 cm lățime. În acest spațiu interior s-au identificat două niveluri distincte: unul inferior, format din umplutură cu pământ și fragmente ceramice și cel superior, format din nisip fin și lut, niveluri care indică succesiunea depunerilor din canalizare în ultimele sale faze de funcționare, adică în secolul al VI-lea p.Chr. Cât privește momentul de construcție a acestei canalizări din strada β , după materialul ceramic descoperit în umplutura de sub nivelul străzii, el poate fi încadrat în secolul al II-lea p.Chr. Din observațiile făcute rezultă că era vorba de o canalizare colectoare, în care deversau canalizările clădirilor și străzilor laterale.

Sondajele stratigrafice efectuate în strada α' au permis identificarea unei suprapuneri de trei niveluri de străzi datate, în ordine cronologică, în epoca elenistică, în epoca romană și în epoca romano-bizantină. Cele trei nivele de stradă sunt bine documentate, la fel ca și cronologia lor. Această situație ne permite să apreciem că traseul străzii α' a rămas neschimbat timp de cel puțin patru secole, din secolul al II-lea p.Chr. până la sfârșitul secolului al VI-lea sau începutul secolului al VII-lea p.Chr. Din punctul de vedere al funcționalității interne, mai precis al instalațiilor aflate sub nivelul străzii, cercetările arheologice au confirmat existența a două categorii de astfel de instalații: canalizări – în nivelul elenistic și în nivelul romano-bizantin – și conductă de apă din tuburi de ceramică – în nivelul roman. Nu se poate preciza funcționalitatea concretă a canalizării elenistice, câtă vreme

¹² Olymp. *Frag.*, 41.

¹³ S. P. Ellis, *AJA* 92, 1988, p. 565–575.

¹⁴ Bounegru, *op. cit.*, p. 397–414.

structura urbană elenistică din acest sector al cetății este complet necunoscută. În schimb, canalizarea romano-bizantină servea, cu siguranță, doar celor două edificii afrontate la strada α' , **D 3** și **D 4**. Pentru edificiile de la nord de cele menționate mai sus funcția de deversare a apelor menajere și pluviale era asigurată de marea canalizare din strada β .

Dar cea mai semnificativă situație stratigrafică din sondajele amintite este aceea a persistenței aceleiași structuri urbane din epoca elenistică până la sfârșitul cetății. Existența aceluiași traseu al străzii α' în toată această perioadă, dar mai ales prezența, pe ambele laturi ale acesteia, a unei suprapuneri de ziduri laterale ale unor edificii corespunzătoare epocilor elenistică, romană și romano-bizantină, confirmă păstrarea neschimbată a traseelor urbane în acest cartier.

Cele patru edificii prezentate mai sus, ordonate într-o structură coerentă, care vedește o reală individualitate și o complementaritate funcțională remarcabilă, nu au fost amplasate întâmplător în acest loc al cetății Histria. Ele erau situate în imediata apropiere a celui mai impozant edificiu al Histriei romano-bizantine, cea mai mare bazilică creștină a orașului¹⁵. Latura de est a bazilicii, cu absida și curtea interioară care o delimitează, este depărțită doar printr-o foarte îngustă stradă de **D 1**. Din cercetările arheologice sistematice efectuate în bazilică rezultă cu claritate că este vorba de bazilica episcopală. Această realitate topografică, la care se adaugă și descoperirile din **D 3** mai ales, a impus reluarea unei interesante problematice de arheologie paleocreștină. Este vorba despre identificarea în cartierul „Domus” de la Histria, a reședinței episcopale (*episkopion*). Formulată ca ipoteză cu câțva timp în urmă, identificarea reședinței episcopale în această zonă tinde să devină, în urma cercetărilor recente din acest sector, o certitudine. Importanța acestei identificări, pentru urbanismul orașelor vest-pontice, rezidă în faptul că este vorba de primul complex de acest gen din Scythia Minor.

Prin *episkopion* (sau *episcopium*) se înțelegea reședința episcopului, numită în sursele istorice din epoca romano-bizantină *domus episcopi* sau *episkopios oikos*. Amplasarea reședinței episcopale era reglementată printr-un canon stabilit la Conciliul de la Cartagina (ca. 436 p.Chr.), unde se preciza că aceasta trebuia să se găsească în apropierea bazilicii episcopale (*ut episcopus non longe ab ecclesia hospitium habeat*). O astfel de reședință cuprindea câteva compartimente importante, cum ar fi spațiul sacru, spațiul administrativ, spațiul economic și spațiul social¹⁶.

Reședințele episcopale erau formate din mai multe unități urbanistice și cuprindeau edificii dintre cele mai diverse întrucât trebuiau să răspundă unor necesități din ce în ce mai complexe, eclesiastice, dar și laice. Aceste necesități erau impuse de varietatea atribuțiilor pe care le aveau episcopii. Astfel, o reședință episcopală trebuia să cuprindă, în primul rând, spații de locuit și de reprezentare (cum ar fi sala pentru servitul mesei – *triklinon* – unde erau serviți episcopul și oaspeții lui),

¹⁵ Al. Suceveanu, în *Omagiu Virgil Cândea la 75 de ani*, București, 2002, p. 290–291.

¹⁶ P. I. Pallas, *Episkopion*, Reallexicon zur Byzantinischen Kunst, II, 1971, col. 335–338.

destinate episcopului, apoi spații destinate arhivelor episcopale și serviciilor de natură diversă, capele și spații comerciale, magazii și spații de depozitare¹⁷. Pe de altă parte, aceste reședințe trebuiau să adăpostească servitorii și funcționarii episcopiei, împărțiți în categorii profesionale bine individualizate (*dekanoi, kankellarioi, kubikularioi*). Nu în ultimul rând, *episkopia* trebuiau să cuprindă clădiri cu caracter social: cămine pentru bătrâni, spitale, adăposturi pentru pelerini, spații pentru azilanți, de care este vorba în numeroase surse istorice.

Analiza planimetrică a descoperirilor mai noi sau mai vechi din cartierul „Domus” confirmă, în bună măsură, existența unei organizări spațiale complexe a reședinței episcopale de la Histria. Astfel, funcționarea unei capele creștine în *domus* 3 este în afară de orice îndoială, existența unui han în *domus* 1, având o instalație de baie, este foarte probabilă, după cum probabilă este și prezența unui mic atelier-prăvălie în colțul de sud-vest al aceluiași edificiu, apoi legătura funcțională și complementaritatea edificiilor **D 3** și **D 4**, prin spațiul de legătură oferit de închiderea stradei α' și transformarea ei din spațiu public în spațiu privat, reprezintă tot atâtea argumente care pledează pentru identificarea, în acest cartier, a reședinței episcopale histriene. Un argument suplimentar și decisiv în același timp, este unitatea topografică și funcțională a întregului complex de edificii, dispuse în jurul unei intersecții, ceea ce conferă o reală individualitate acestui ansamblu urbanistic.

După modul de organizare a spațiului și după structura internă a edificiilor care alcătuiau reședințele episcopale din epoca lui Iustinian s-ar putea deosebi două tipuri de *episkopia*.

Episkopia monocelulare. Reședințe episcopale organizate în jurul bisericii episcopale, compuse din *basilica* episcopală, ca element central, având în jurul ei diverse edificii de cult și civile (capele, palate, clădiri administrative, portice). Astfel de reședințe sunt la Stobi, Caričingrad, Salona, în regiunile balcanice, Priene, Side și Apamea în Asia Mică și Hippona în Africa de nord¹⁸. Unele dintre ele (de pildă Caričingrad) erau delimitate de puternice ziduri de apărare.

Episkopia bicelulare. Sunt formate din două unități urbanistice distincte, amplasate una în fața celeilalte: biserica episcopală și reședința propriu-zisă a episcopului, care cuprindea diverse clădiri laice și religioase. Astfel de reședințe se găsesc la Philippi, Efes, Milet și Aprodiasias. *Episkopion*-ul de la Histria face parte din cea de-a doua categorie. Bazilica episcopală, care ocupa centrul orașului, era mărginită, spre est și sud-est, de reședința episcopului. Nu este deloc exclus ca întreaga latură sudică a bazilicii episcopale, peste drum de strada β , spațiul care este încă necercetat, să fi făcut parte tot din *episkopion*.

O statistică a suprafeței ocupate de clădirile care alcătuiau un *episkopion* din regiunile greco-orientale ale Imperiului, arată că aceasta era cuprinsă între 1700 și

¹⁷ W. Müller-Wiener, în *Actes du XIe Congrès international d'archéologie chrétienne*, Roma, 1989, p. 652–708.

¹⁸ *Ibidem*, p. 654–663.

7500 m² (Priene – 1700, Milet – 2000, Stobi – 2700, Caričingrad – 3700, Aphrodisias – 5000, Philippi – 6900, Side – 7500). Se observă că întregul complex de edificii care cuprindea reședința episcopală de la Histria, având o suprafață de aproximativ 3000 m², se încadra în media generală a reședințelor similare din epoca bizantină timpurie.

Importanța istorică a descoperirilor din cartierul „Domus”, atât în ceea ce privește organizarea eclesiastică a Histriei în epoca lui Iustinian, cât și pentru istoria orașului în ultima fază strălucitoare a viețuirii sale, merită a fi reținută. Existența la Histria a unui *episkopion*, format din bazilica episcopală și din reședința episcopală, în concordanță cu ideologia imperială din vremea împăratului menționat, reflectă mutațiile profunde petrecute la nivelul structurilor religioase și administrative. În ultimă instanță, măreția și impozanța incontestabilă a edificiilor care făceau parte din această reședință, și care reprezentau, fără îndoială, cea mai rafinată componentă urbanistică a Histriei romane târzii, nu reprezenta decât o reflectare firească a rolului pe care îl juca episcopul în viața orașului din acea vreme.

Autoritatea episcopală în orașe, manifestată în anumite forme încă dintr-o perioadă anterioară, devine o realitate din epoca lui Iustinian. Această autoritate îmbrăca forme diverse. Una din ele era de natură juridică – *audientia episcopalis*, expresie care apare deseori în sursele istorice. Autoritatea juridică a episcopului într-un oraș nu decurgea din calitatea acestuia de funcționar al Imperiului, ci însemna că el era un apărător al comunității pe care o păstora, investit de împărat cu garantarea respectării legalității. De altfel, în numeroase surse istorice episcopul este desemnat ca un *defensor*, apărător al orașului.

În mai multe *novellae* emise de Justinian episcopul apare ca adevăratul protector al unui oraș, căruia îi erau subordonați toți ceilalți magistrați locali. Este important de subliniat și faptul că, printr-o *novella* din anul 546 p.Chr., Justinian institua precis jurisdicția episcopală, ceea ce îl făcea pe episcop, cel puțin în realitate, dacă nu și în teorie, judecătorul cetății, iar sursele istorice abundă în atestarea îndeplinirii atribuțiilor juridice de către episcopi din Orient¹⁹. Din acest motiv, episcopul era, de multe ori, în opoziție față de guvernatorul unei provincii și această concurență era semnalată deseori autorității imperiale. În orice caz, din toate sursele istorice și juridice ale epocii, rezultă că episcopul avea autoritatea morală și juridică de apărător al orașului, uneori chiar în fața administrației provinciale²⁰.

Această autoritate a episcopului, manifestată nu numai în domeniul clerical, ci și în multe alte laturi ale vieții unei comunități urbane explică, așadar, nevoia de măreție care se resimte la edificiile care alcătuiesc reședința înaltului prelat. În aceste condiții, nu trebuie să ne surprindă mărimea și, mai ales, bogăția ornamentației bazilicii episcopale de la Histria și nici amploarea și calitatea edificiilor care compuneau *episkopion*-ul, devenit, cu siguranță, simbolul de necontestat al autorității spirituale, juridice și administrative a episcopului cetății.

¹⁹ A. Hohlweg, *JOBG* 20, 1971, p. 53–63.

²⁰ D. Claude, *Die byzantinische Stadt im 6. Jahrhundert*, München, 1969, p. 121–145.

HISTRIA. EXPLORATIONS RÉCENTES DANS LE QUARTIER *DOMUS*

RÉSUMÉ

Les reprise des recherches archéologiques dans la zone des édifices privés du sud-est de la cité de Histria, datés à l'époque romaino-byzantine, a permis de mettre en évidence l'existence d'une remarquable unité structurelle et fonctionnelle de cet ensemble urbain. Des arguments d'ordre topographique, archéologique et historique ont confirmé l'hypothèse que ce complexe édilitaire, situé d'ailleurs à proximité de la basilique épiscopale de la ville, a eu le rôle de siège épiscopal – *episkopion*, au VIe s. ap. J.-C. L'existence à Histria d'un *episkopion*, comprenant la basilique épiscopale et le siège épiscopal, en accord avec l'idéologie impériale de Justinien, reflète les mutations profondes qui ont eu lieu au niveau des structures religieuses et administratives. La grandeur et le caractère imposant incontestable des édifices, appartenant à ce siège qui représentaient, sans doute, la composante urbanistique la plus raffinée de la Histria romaine tardive, témoignent sans doute du rôle joué par l'évêque dans la vie de la ville de ce temps-là.

LISTE DES ILLUSTRATION

Fig. 1. Histria. Localisation du quartier „Domus”.

Fig. 2. Histria. Plan des édifices du quartier „Domus” (1:400).